

HATÁR, AMI NEM VÁLASZT EL – A BAJAI TÜRR ISTVÁN MÚZEUM INTERREG VI-A IPA NO BORDER PROJEKTJE

PÁSZTOR EMÍLIA¹

Magyar Régészeti 14. évf. (2025) 1. szám, pp. 51–54.

Az országhatárok funkciója nem csak az elválasztás, de az összekötés is. Az államhatárok, bár látszólag elzárnak, a szimbolikus (kulturális, gazdasági, etnikai, vallási) határokkal együtt össze is kapcsolnak. Számos kutatás igazolja, hogy az egyének és a helyi lakosok nem (csak) korlátozásként élik meg a határokat, hanem lehetőségként is. Az államhatárokat átívelő gondolkodás nagy történelmi múltra visszatekintő emberi magatartás, amely számos identitás, köztük az európai, de a bácskai azonosságtudat alapja is.

Ezért a NO BORDER projekt átfogó célja a teljes, két országon is átnyúló bácskai (és részben a bánáti) régióban élő lakosok európai hovatartozásának erősítése a kulturális és oktatási intézmények közötti széleskörű együttműködés révén. A közös európai identitás hangsúlyozása mellett azonban cél az is, hogy közben megőrizzék a közös bácskai kulturális örökséget és segítsék az itt élőket abban, hogy büszkéek legyenek rá. A partnerek gazdag tudományos, kulturális, oktatási és turisztikai programokkal népszerűsítik a közös értékeket, ezzel jó példát is mutatva másoknak.

A projektben szereplő kutatások a határ összekötő hatását kívánják vizsgálni, és megrajzolni azokat az országhatárokon és történelmi korszakokon átívelő szimbolikus mezsgyét, amelyek összekapcsolják a közös régióban, de más-más országban élő embereket.

A Türr István Múzeum által az elmúlt években feltárt különleges őskori régészeti leletek azt jelzik, hogy ez a régió már a bronzkorban egy — Európa jelentős részét (Dél-Németország, Dél-Lengyelország, Ausztria, Csehország, Szlovákia és a teljes Kárpát-medence) elfoglaló —, a „halomsíros régészeti kultúra” névvel jelzett közösség szerves része volt. A halomsíros kultúra az első olyan kulturális közösségek egyike, amely nagy területet és különböző, korábbi közösségeket is magába olvasztva elfoglalta Európa középső részét, és jelentős gazdasági, társadalmi szereplője lett a kontinens korai történetének. Ezek a folyamatok jelentették az első lépéseket az európai identitás kialakulásában.

A térségünkben tapasztalható számos etnikai nézeteltérés ellenére nemcsak a táji adottságok, a gazdasági viszonyok és a történelmi események, hanem a különféle interetnikus hatások is alakították az itt élők kultúráját, életmódját. Ez az évszázados együttélés gazdag és többszínű etnikumhoz köthető, mégis sok esetben egységes kulturális örökséget eredményezett. Az évszázadok során kialakult többnyelvűségnek, multikulturalizmusnak, etnikai és vallási toleranciának köszönhetően a régióban az európai értékek is jól bemutatathatók.

A projekt tevékenységei/programjai az összekötés jegyében formálódtak, a tér és az identitás kapcsolódását próbálják történelmi és kortárs joggyakorlatokon keresztül bemutatni, népszerűsíteni, az oktatásba integrálni, illetve jelezni a problémamegoldás több évszázados gyakorlatának a stratégiáját is.

A bácskai régió etnikai, vallási és nyelvi arculata különösen sokszínű és egyedi. Olyan, mint Európa — csak kicsiben. Ezt az elbűvölő, egymás mellett élő sokszínűséget mutatjuk be a különösen gazdag közös kulturális és tudományos programokon keresztül, az élménydús tematikus gyermekfoglalkozásoktól kezdve a kutatóknak szánt tudásmegosztó konferenciákig. A közös jövő különösen fontos, ezért a számos szórakoztatva nevelő kulturális program mellett arra is gondot fordítunk, hogy segítsük a jövő generációját képző pedagógusok munkáját egy befogadóbb és szociálisan érzékenyebb Bácskáért és Európáért. Ezért a projekt tevékenységek eredményét integráljuk az informális múzeumi oktatásba és a tanárképzés tantervébe.

Mindezen gondolatok jegyében formálódott és ért el 269 468,81 € támogatást a Türr István Múzeum Interreg VI-A IPA Magyarország-Szerbia Program HUSRB/23R/22/018 projektje (1. kép).

¹ Türr István Múzeum és Bácskai Művelődési Központ; e-mail: pasztoremilia@tolna.net

Interreg

Az Európai Unió
társfinanszírozásával

NOBORDER

IPA Magyarország - Szerbia

1. kép. A projekt logója

A projekt a Türr István Múzeum és Bácskai Művelődési Központ, Baja, vezető partnerségével valósul meg (142 712,48 € támogatás); partnereink az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka (77 134,44 €) és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta (49 621,89 €).

A jelentős régészeti, néprajzi kutatást, tudásmegosztást és gazdag társadalmassítási tevékenységet magában foglaló projekt 2024. április 1-jén kezdődött és 2026. március 30-ával zárul.

TEVÉKENYSÉGEK

A megvalósítandó tevékenységeket három gondolat köré csoportosítottuk.

A „múlt” csoport a régészeti és történeti gyökereket hivatott jelképezni. A Sükösd–Árpás-dűlői bronzkori temető kutatási eredményeire támaszkodó *Ruha teszi a nőt? — Bronzkori divat irányzat vagy kulturális hovatartozás?* című régészeti–néprajzi kiállítást, a *Jó példák — Bácskaiak Európában, Európaiak Bácskában* című vándorkiállítást, valamint az ősrégészeti kutatásokat ismertető *MOMOSZ XIII* és a *Nemzetiségi együttélés és etnikai identitás a Bácskában* című néprajzi konferenciákat foglalja magában.

A „jelen” csoport fogja össze a projekt keretében megvalósuló kutatásokat és az azok eredményeihez kapcsolódó jelentős tudásmegosztást: konferenciákat, workshopokat, tematikus előadássorozatot, könyvbemutatókat és kiállításokat, valamint releváns, országos és városi rendezvényekhez kapcsolódó új, turisztikai érdeklődésre is számot tartó programokat.

A harmadik, „jövő” csoport tevékenységeinek feladata az oktatás, a jövő szolgálata. Ide csoportosítjuk a kilenc kutatási, oktatási kiadvány megírását és megjelentetését, egy szabad hozzáférésű online adatbázis létrehozását a vajdasági tájházakról, az egyetemisták számára tartandó tizennégy kutatási és hét tematikus média workshopot, az általuk készítendő hatrészes podcast sorozatot és két oktatási videót a projekt kutatási eredményeiről. Ide tartoznak még a kisiskolásoknak szánt tematikus múzeumi foglalkozás-sorozatok (24 alkalom) és a különösen hátrányos helyzetű diákok számára szervezett nyári tematikus múzeumi tábor is.

A Türr István Múzeum részprojektjének döntő hányadát a régészethez kapcsolódó tevékenységek teszik ki: az ősrégészek *MOMOSZ XIII* konferenciájának megrendezése és a konferencia-előadások közzététele nyomtatott kiadvány formájában, valamint a Sükösd–Árpás-dűlői bronzkori temető leletanyagán végzett kutatási eredmények bemutatása kiállítás és kiadványok formájában, továbbá az ehhez kapcsolódó múzeumpedagógiai rendezvények.

A *MOMOSZ XIII — Őskoros Kutatók Összejövele* konferencia 2024. évi megrendezését vállaltuk fel a projekt keretében. Az 1997-ben Hajdú-Bihar megyéből indult „mozgalom” mára egy olyan rendezvénysorozattá nőtte ki magát, amely a legújabb nemzetközi kutatási trendeknek megfelelő témák kiírásaival minden alkalommal közel száz hazai kutatót és egyetemi hallgatót vonz, felpozícióba a tudományos vérkeringést.

A 2024. évi konferencia témája: Mobilitás és határvonal – Mozgás, utazás, határ, átjáró, kapu – Elkülönülés és együttműködés az őskorban.

A konferencia koncepciójának kidolgozása a tudományos szervezőbizottság munkája volt, amelynek tagjai Anders Alexandra, Kalla Gábor, Kiss Viktória, Kulcsár Gabriella és Pásztor Emília voltak. A koncepció szerint:

„Az emberi csoportok identitásában az állandóságot biztosítják a határok által kijelölt területekhez való kötődés, a territorialitás. A határok átlépése ellenségeskedésbe torkollhat, ugyanakkor nagy kulturális nyereséggel is járhat. A nagyobb területeket átívelő mozgás — kisebb vagy nagyobb csoportokban — a földrajzi mellett a kulturális és szimbolikus határok átlépését, az emberi közösségek közötti interakciót is jelenti. Nyersanyagok, tárgyak, eszmék mozoghatnak, a migráció hatalmas kulturális átrendeződést indíthat el. A természeti határok általános metaforaként megjelenhetnek társadalmi, kulturális vagy pszichológiai határként, akár térben vagy időben. Az emberi társadalmaknak vannak időbeli kulturális határai is; a változások az anyagi és szellemi kultúrában e határvonalak átlépését is jelzik. Ennek okai lehetnek környezeti, társadalmi vagy ideológiai tényezők. Kutatásuk megértetheti számunkra a közösségek működését.

A tudományban is léteznek határok; a szakterületek együttműködése a régészet számára is egyre fontosabb, a saját tudományterületi határok átlépése tesz képessé bennünket a módszertani fejlődésre.

A mobilitással ellentétben a határhelyzetek kutatása a régészetben eddig még kevés figyelmet kapott. A bajai MOMOSZ konferencia célja, hogy az őskorkutatás középpontjába állítsa mindkét kérdéskört, ugyanis a kettő csak együtt vizsgálható. Olyan előadásokat vártunk, melyek a statikus képek helyett a mozgás, átjárás, interakciók és a változás dinamikáját mutatják be esettanulmányok vagy nagyobb összefüggések bemutatásával.”

A 2024. június 26–28. között megrendezett konferencia résztvevői 44 előadást hallhattak és 9 poszttert tekinthettek meg (2. kép). A plenáris előadások sorát Raffai Judit, a projekt szerbiai partnerének, az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karának dékánhelyettese nyitotta meg, aki beszédében a projekt elméleti alapját képező gondolat történeti és néprajzi hátterét foglalta össze példákkal illusztrálva (3. kép). Előadása a régészeti előadások mintegy bevezetőjeként szolgált. Pásztor Emília a sükösi bronzkori leletek kapcsán ismertette a Magyar Génius Program által is támogatott kutatási és archeometriai vizsgálatok eredményeit, amelyek tisztán jelzik, hogy a temetőt egy átmeneti időszakban, a középső és késő bronzkor határán használták. P. Barna Judit és Kalla Gábor visszalépve az időben a késő neolitikus körárok példáján mutatta be az átjáró, a kapu szerepét és a hozzájuk köthető szimbolikus jelentést, a liminalitás állapotát.

A 44 előadást nyolc szekcióba sűrítettük.

A „*Határok, utak, átkelőhelyek, találkozási pontok*” szekcióban négy előadás járta körül a lehetséges őskori utak, folyó-átkelőhelyek témáját.

2. kép. MOMOSZ XIII konferencia, résztvevők (fotó: Pásztor Emília)

A „*Mobilitás és migráció*” szekció hat előadása különböző korszakokban vizsgálta a témát, a mobilitás célú stabilizotóp-geokémiai kutatások elméletét és gyakorlatát, a korai földművelő közösségek dinamikáját, a sztyeppei eredetű Jamnaja kultúrát az Alföldön, valamint a bronzkori mobilitást és településszerkezeti változást.

A „*Távolsági kapcsolatrendszerek*” szekció hét előadása példákat mutatott be a nyersanyagok és tárgyak mozgásáról, a széleskörű kulturális kapcsolatokról a paleolitikumtól a kora vaskorig.

A „*Kulturális és társadalmi határok*” szekció öt előadása esettanulmányokon keresztül felülvizsgálta az egyes régészeti kultúrába való besorolás elveit a különböző korszakokban. A hagyományos felfogás szerinti régészeti kultúrák határait leggyakrabban az anyagi kultúra alapján húzták meg a régészek. Az elmélet és a gyakorlat között azonban időnként ellentmondások is felmerülnek. Az ezek feloldására kidolgozott módszer is bemutatásra került.

Külön szekciót szenteltünk a halomsíros kultúrának „*A középső és késő bronzkor határán: halomsíros kultúra*” címmel a sükösdői sírmellékletek miatt. Négy előadás prezentált újabb leleteket, petrográfiai, kronológiai és településhálózati vizsgálatokat.

A „*Lehatárolt terek, határok átlépése*” szekció tartalmazta a legtöbb (kilenc) előadást. A szimbolikus és fizikai határok illusztrálására a legjobb példákat a késő neolitik körárokok legújabb kutatási eredményeinek ismertetése jelentette. Míg a középső bronzkori és késő vaskori erődített telep a fizikai határokról szóltak, az alföldi késő bronzkori árok mint liminális és rituális terek kerültek bemutatásra. A kora vaskori ostromok és hadjáratok magyarországi példái a határok erőszakos átlépését demonstrálták.

A „*Változások a technológiában és a létfenntartásban*” szekció öt előadása a mozgás, mobilitás és technológiai változás tanulmányozását tűzte ki célul a paleolitikus és mezolitikus vadász-gyűjtögető közösségekben, a bronzkorban és a középső vaskorban.

A „*A tudomány határai*” szekció a régészeti jelenségek informatikai leírásának korlátai mellett szólt a polgári újkőkori közösségek életét érintő kutatásokról, illetve az eredmények áttekintéséről a határok és átmenetek aspektusából.

A konferencia válogatott előadásai a Türr István Múzeum Bajai Dolgozatok sorozatában és az Ősrégészeti Tanulmányok IV. köteteként jelennek meg 2025-ben.

3. kép. MOMOSZ XIII konferencia, Raffai Judit előadása
(fotó: Éber Anna)